

MEDICINA BOSANSKOHERCEGOVAČKIH FRANJEVACA OD 13. DO POČETKA 20. STOLJEĆA

Kaja Mandić¹, Petra Tomić²

¹Fakultet zdravstvenih studija Sveučilišta u Mostaru

²Medicinski fakultet Sveučilišta u Mostaru

88 000 Mostar Bosna i Hercegovina

Rad je primljen 19.02.2020. Rad je recenziran 18.03.2020. Rad je prihvaćen 13.04.2020.

SAŽETAK

Sve do početka 20. stoljeća franjevci u Bosni i Hercegovini djeluju kao organizirana zajednica te se na taj način suočavaju s neminovnošću zdravstvenih problema i traže adekvatna rješenja. U doba haranja epidemija u samostanima uređuju bolnice i prihvatilišta, uzgajaju ljekovito bilje u samostanskim vrtovima koje koriste u spravljanu lijekova u svojim ljekarnama. U razvoju zdravstvene zaštite i zdravstvene kulture u Bosni i Hercegovini istaknuta uloga pripada upravo njima, bosanskohercegovačkim franjevcima. Povijest zdravstva u Bosni i Hercegovini ne može se zamisliti bez franjevac. Njihova najšira zdravstvena djelatnost bila je u dekadentno doba turske vladavine, pa sve do Austro-Ugarske okupacije. Rad donosi pregled djelovanja franjevac i razvoj „franjevačke“ medicine u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: franjevci, medicina, zdravstvo, Bosna i Hercegovina, povijest medicine, od 13. do početka 20. stoljeća

Osoba za razmjenu informacija:

Kaja Mandić

Email: kaja.mandic@fzs.sum.ba

UVOD

Medicina je ljudska djelatnost kojoj je glavni cilj očuvanje, liječenje i unaprjeđenje zdravlja bolesnih i onih zdravih (1). Današnja medicina nije nastala odjedanput. Ona se razvijala kroz duga stoljeća. Narodna medicina, predstavljala je najrašireniji oblik zdravstvene zaštite. U oskudici liječnika puk se okretao tradicionalnoj medicini. U to razdoblje narodnog liječenja ubrajaju se i ljekaruše, zbirke recepata s nabrojanim bolestima, simptomima, lijekovima, načinima liječenja, a vrlo često su sadržavale zapise i molitve. Te zbirke recepata pisali su uglavnom katolički svećenici, franjevci, koji su se služili inozemnom medicinskom literaturom i pučkom medicinom. Takvi načini liječenja pripadali su praksi samostanske medicine i ljekarništva, a terapijske upute i recepti povezivali su medicinsku i životnu empiriju s kršćanskim pogledom na život i bolest. Većina opisanih postupaka u ljekarušama temelji se na teoretskom tumačenju koje je neprihvatljivo suvremenim patofiziološkim spoznajama. Vjerovalo se da one imaju neizmjernu medicinsku vrijednost. U razvoju zdravstvene zaštite i zdravstvene kulture u Bosni i Hercegovini istaknuto mjesto pripada bosanskohercegovačkim franjevcima. Njihova najšira zdravstvena djelatnost bila je u zdravstveno nerazvijeno doba turske vladavine, od 16. stoljeća do Austro-Ugarske okupacije, ali ona počinje puno ranije. Rad donosi pregled djelovanja franjevaca i razvoj „franjevačke“ medicine u Bosni i Hercegovini od 13. do početka 20. stoljeća.

Osnivanje franjevačkog reda u Bosni i Hercegovini

Franjevački red je osnovan 1209. godine, odobrenjem pape Inocenta III. Razvijao se, napredovao i rastao kroz proteklih osam stoljeća. Franjevci su i danas najbrojniji redovnici u hrvatskom narodu, a i među redovnicama najbrojnije su kongregacije franjevačkog usmjerenja (2). Franjevci su crkveni red ustanovljen po nadahnuću sv. Franje Asiškog koji živi prema geslu sv. Franje „ne samo za sebe živjeti, nego i drugima koristiti“, ovo geslo lebdi i pred očima bosanskohercegovačkih franjevaca kroz stoljeća (3). Franjevački duh prenošen je na hrvatski narod,

gdje već osam stoljeća franjevci djeluju u zemlji Hum, koja od 1448. godine pa sve do danas nosi ime Hercegovina. Franjevci su administrativno pripadali hrvatskoj provinciji koja je osnovana 1232. godine a pripadali su joj i samostani u južnoj Hrvatskoj. U tom razdoblju franjevci su često posjećivali Hercegovinu iz samostana Dubrovačke i Splitske kustodije, a ubrzo nakon toga podižu svoje samostane u Hercegovini, u blizini Čapljine, u Ljubuškom, Bišću, Mostaru, Konjicu, te u Blažuju u blizini Tomislavgrada. U Bosnu dolaze kao misionari koji rade na iskorjenjivanju učenja bosanskih krstjana već od 1291. godine, te tu trajno ostaju.

Početakom 14. stoljeća bosanski ban Stjepan II. Kotromanić (1312.-1353.) zauzeo je Humsku zemlju, Neretvansku krajinu, Imotsku krajinu i Tropolje (tj. Duvno, Livno i Glamoč). Taj je događaj bio veoma važan za osvojene krajeve buduće Hercegovine, budući da su oni time bili poslije povezani s Bosnom kroz cijelu svoju povijest (4). Sredinom 14. stoljeća samostani u Hercegovini bivaju uništeni, a protjerani hercegovački franjevci svoje sjedište sele u Zaostrog, Imotski i Živogošće gdje i danas djeluju.

Premda su samostani u Ljubuškomu i Mostaru spomenuti u popisima franjevačkih samostana početkom 16. stoljeća, bez dvojbe oni su osnovani dosta prije, vjerojatno u 15. stoljeću. Najpoznatiji franjevac povjesničar, fra Dominik Mandić u više navrata piše o samostanima u Ljubuškomu i Mostaru i tvrdi da su isti osnovani već u 15. stoljeću u doba Stjepana Vukčića Kosače.

Nakon bitke za Beč, kada granica između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike dijeli Hercegovinu od Dalmacije, franjevci iz bosanskih samostana odlaze na pohode u Hercegovinu. Godine 1844. franjevci podrijetlom iz Hercegovine osnivaju zasebnu zajednicu koja 1852. zakonski biva proglašena kustodijom, a 1892. provincijom Uznesenja Blažene Djevice Marije u Hercegovini (5). U srednjem vijeku franjevci su u Humskoj zemlji podigli najmanje pet samostana za potrebe katoličkog stanovništva i njihove zajednice.

Franjevci u zdravstvu Bosne i Hercegovine

Franjevci su igrali istaknutu ulogu u povijesnom i kulturnom životu Bosne i Hercegovine i Hrvatske, gdje imaju svoj specifični način djelovanja naslijeđen od utemeljitelja sv. Franje, koji se nije dao zatvoriti u samostanske zidine ni u najtežim vremenima niti je dao razgovarati o tome da njegov Red prihvati pravila sv. Benedikta ili sv. Augustina (2). Možemo reći da njihovo djelovanje u Bosni i Hercegovini počinje već u 13. stoljeću kada iz Hrvatske započinju svoje prve pohode u Hercegovinu.

Povijest zdravstva u Bosni i Hercegovini tijekom minulih gotovo osam stoljeća – posebice u srednjovjekovnoj Bosni, te Humu odnosno Humskoj zemlji, a od 1448. Hercegovini, kao i u vrijeme osmanlijske uprave – ne može se zamisliti bez franjevaca (6). U šestom poglavlju Pravila iz 1223. godine utemeljitelja Franjevačkog reda sv. Franje Asiškog piše: „Ako koji od braće oboli, ostala braća moraju posluživati, kako bi željeli da on poslužuje.“ (7). Međutim, franjevci nisu skrbili samo o bolesnoj braći, već su brinuli i o tjelesnom i mentalnom zdravlju kršćanskog puka među kojim su djelovali, ali i o ljudima koji su pripadali drugim vjeroispovijestima, što im je između ostalog donijelo ugled i poštovanje među drugim vjerama. Kroz stoljeća su se bavili liječništvom, što je dokaz njihove svijesti o aktivnom učešću u razvoj zdravstvene zaštite u bosanskohercegovačkom društvu. Franjevci su u svojim samostanima izučavali jednako medicinu i farmaciju kao i druge znanosti, pa su redovnici bili učeni filozofi, učitelji, liječnici i ljekarnici. Djelatnost bosanskohercegovačkih franjevaca u zdravstvu bila je potaknuta praktičnim razlozima. Ljekarničko djelovanje franjevaca se najčešće očitovalo u brizi za čovjeka, svećenici su obilazili bolesnike u obližnjim selima, dijelili sakramente i narodne lijekove spravljene po receptima iz ljekaruša koje su bile sastavljene po uzoru na strane udžbenike (5).

Postoji nekoliko sigurnih podataka da su franjevci u srednjovjekovnoj Bosni uz svoje samostane imali leprozorije (skloništa za gubavce), te da su njegovanju oboljelih od lepre posvećivali znatnu brigu (8). Djelovanje franjevca u zdravstvu i njihova pomoć

koju su pružali ne samo oboljelima već i zdravstvenim radnicima bila je najizraženija u pružanju utjehe onima koji pate.

Zbog malo dokaza u pisanom tragu teško je točno odrediti kada su se Hrvati u Bosni i Hercegovini i franjevci prvi put susreli s znanošću. Umjesto pisanog traga imamo druge vrste ostavštine koje nam govore o ovome; etnografsko naslijeđe, narodne priče i arheološke predmete. Pisani trag je teško pronaći radi vremena u kojem su djelovali, posebno za vrijeme turske okupacije Herceg-Bosne kada su mnogi zapisi franjevačke kulture uništeni. Ove praznine su dijelom popunjene usmenom predajom, narodni običajima, mitovima i legendama (9).

Onog časa kad su prihvatili grad kao svoju životnu sredinu, franjevci su postali "gradski ljudi", dakle elementi urbanizacije Evrope, jer franjevci nisu bili pasivan nego aktivan element rasta gradova. Urbani način življenja franjevačkog reda objasnio je sv. Bonaventura - on je uredio intelektualnu stranu reda; napisao je i dvije biografije Franje Asiškog, 1262. i 1263. - on navodi 3 glavna razloga što franjevci trebaju biti u gradu: „pastoralni razlog, ekonomski i razlog sigurnosti. Franjevci će tako u gradu početi osnivati i Braću trećeg reda, iz reda trgovaca i zanatlija koji se priključuju franjevcima, oni mnogo će doprinijeti higijensko - sanitarnoj zaštiti građanstva (preko apoteka, hospicija, izgradnje akvadukta i sl.), ali će i ekonomski utjecaj biti znatan (njihove manufakture voska, tkaonice sukna, kožare, vrtovi itd.) (10).

Kao organizirana zajednica morali su se suočiti s neminovnošću zdravstvenih problema i potražiti adekvatna rješenja. Oni su u samostanima uredili bolnice i prihvatilišta u doba haranja epidemija, a osnivali su i ljekarne za koje su lijekove dobivali iz bilja što su ga uzgajali u svojim samostanskim vrtovima. U Bosni i Hercegovini od 1233. godine kada se ovdje proširio franjevački red i osnovao svoju provinciju, franjevci su bili lječitelji tamošnjeg naroda, a ne samo svećenici. Za to doba nezavisne i samostalne kraljevine bosanske i za čitavog turskoga gospodarstva franjevci u Bosni i Hercegovini su do 1463. godine u uskoj vezi sa Zapadom, osobito s Dalmacijom i preko nje s Venecijom, s užom

Hrvatskom i Mađarskom, a i s papinskom rezidencijom u Rimu. Utjecaj Zapada bio je jak i stalan u Bosni i Hercegovini. Dolaskom Turaka nestaje kraljevske vlasti, zatvaraju se granice i prekidaju se sve veze sa Zapadom, skrb o kršćanskom pučanstvu pada na leđa franjevaca. Nastupaju teška vremena za franjevce i kršćanski puk. Samostani u doba turaka nalazili su se u Olovu, Fojnici, Kreševu i Kraljevoj Sutjesci. Da bi opravdali nade što ih je u njih polagao puk, franjevci nisu klonuli ni u svom misionskom, odgojiteljskom, znanstvenom radu, niti u pružanju liječničke i ljekarničke pomoći. Franjevci isprva kao liječnici nisu bili obrazovani već su od svojih prethodnika iskustvom naučili liječiti razne bolesti i rane (11).

Izolirana od Zapada, a daleko od svog političkog i administrativnog središta Carigrada, Bosna i Hercegovina je bila prepuštena sama sebi. Zbog osobitosti turskog duha sposobnog da primi sve što je praktično, ali ne i kreativno da tu baštinu dalje razvija, medicina je u svim krajevima Otomanskog Carstva stagnirala i ostala skoro na istoj razini na kojoj su je Turci primili od pokorenih naroda. Prevladavali su kojekakvi samouki narodni liječnici od kojih su neki obilazili zemlju i na *dernećima* prakticirali svoje umijeće, no uspješnost njihova liječenja bila je takva da su se rijetko vraćali na ista mjesta. Bilo je i odvažnih narodnih operatera koji su operirali mre- ne i mokraćne kamence. Brijači (berberi), *džerrahi*, namještali su pak polomljene i iščašene udove, liječili rane, vadili zube, puštali krv, stavljali pijavice, obrezivali (*sunetili*) djecu, a u svojim berbernicama držali su lijekove. Lijekovi su se nabavljati kod kojekakvih travara, ali i u posebnim dućanima, specijaliziranim drogerijama, gdje su *atari* držali droge biljnog i životinjskog podrijetla, mineralne soli i eterična ulja. I oni su bili udruženi u *esnaf*. Narodna medicina je obilovala i praznovjernim postupcima u medicini tkz. zapisima, čemu su se franjevci u to doba izričito protivili. Treba spomenuti da su franjevci svoje pučko liječenje pročistili od praznovjerna. Fra Franjo Jukić ističe u „Bosanskom prijatelju“ kako muslimani i pravoslavni kad im zapisi ne pomognu, dolaze k fratrima, gdje im fratri „*dadu zapis, ali im još kažu i dadu koju likariju-zato fratarski*

zapisi najbolje pomažu“ (5). U tamošnjem kršćanskom svijetu Bosne i Hercegovine jedina medicinska literatura bile su pučke ljekaruše, u kojima ćemo pored slavenskih i ponešto arapskih elemenata naći još i mnogobrojne, doduše dekadentne elemente zapadne medicine. U razdoblju od 17. do prve polovine 19. stoljeća franjevci su uživali veliki ugled među stanovništvom svih vjeroispovijesti. Štoviše, franjevci su liječili i mnoge pripadnike turske vlasti. Turske su vlasti redovito davale franjevcima posebna dopuštenja za liječenje pripadnika nekatoličke vjeroispovijesti, najčešće muslimana (12). Petričević u svojoj povijesti Doboja piše o dvojici franjevaca liječnika, fra Juro Kačić i fra Petar Bakula. Ovi franjevci su liječili od sredine 17. stoljeća pa sve do konca turske vladavine. Ovdje se najčešće radilo o duševno oboljelim, i ovom slučaju su turske vlasti davale posebna dopuštenja za liječenje pripadnika nekatoličke vjeroispovijesti (11). U „Ljetopisu kreševskog samostana“ navodi se jedno značajno ime franjevca koji je djelovao kao pučki liječnik. Fra Tomo Dapić je najpoznatiji liječnik i apotekar 18. stoljeća. U pisanim franjevačkim izvorima pored imena fra Tome Dafinića najčešće se upotrebljavaju izrazi „*pharmacopoeus*“, „*pharmacopola*“ ili „*apothecaries*“, čime se ističe njegova farmaceutska stručna osposobljenost (13). U drugoj polovici 19. stoljeća turske vladavine zdravstvene prilike nisu bile na zavidnoj razini. Naime, državno uređenje Turskog Carstva postupno počinje propadati. Nedostatak ratnih uspjeha lišava gospodarstvo njegovih izvora, te se s tim i ne posvećuje briga o zdravlju. Teški životni i higijenski uvjeti stvaraju plodno tlo za razne epidemijske bolesti. Službene vlasti nisu pridavale nikakvu pozornost zdravstvenom problemu što kazuje i činjenica da se prva bolnica u Bosni i Hercegovini podigla tek koncem turske vlasti (11).

Ali franjevci i dan danas ostavljaju svoj trag u ljekarušama, zapisima (rukopisi) pučke medicine s receptima lijekova sastavljenih prema pučkomu ljekarničkom iskustvu, s opisom njihova pripremanja i uputama o liječenju različitih bolesti i stanja. Uz upute o pripremi i upotrebi lijekova izrađenih od ljekovitoga bilja, životinjskih organa, dijelova ljudskoga tijela i tjelesnih tekućina, kovina, različitih

ruda, dragoga kamenja i smola, ljekaruše sadrže i opise mnogih magijsko-religioznih i primitivnih vjerovanja i rituala, ali vrlo često su sadržavale i različite higijenske, dijetetske i korisne savjete za kućanstvo (14).

Neki od izvornih rukopisa sežu sve do 13. st., no ti isti uglavnom nisu sačuvani. Sačuvani su prijepisi starih ljekaruša iz vremena od 16. do 19. st., te ljekaruše su bile nadopunjavane novim receptima i propisima. Većina sačuvanih ljekaruša iz razdoblja od 16. do 19. stoljeća nastala je u samostanskim knjižnicama, gdje su se rukopisi čuvali, prepisivali i nadopunjavali. U rukopisima se često miješaju pisma, jezici i narječja. Velik ih je broj pisan na latinici, gotici, bosančici i ćirilici, na latinskome, talijanskome, hrvatskom i njemačkom jeziku. Najveći broj sačuvanih ljekaruša nalazi se u samostanskim i župnim knjižnicama, a određen ih je broj pohranjen u knjižnicama ili u privatnim knjižnicama. Ljekaruše nose naziv uglavnom prema sakupljaču ili prepisivaču rukopisa, ako je poznat, ili prema mjestu nalaza, odnosno nastanka. Velikom broju ljekaruša nepoznati su mjesto nastanka i pisci (5).

Franjevačko liječništvo u Hercegovini počinje već u 13. stoljeću i intenzivno traje do početka 20. stoljeća. Isprva su se hercegovački franjevci služili kodeksima, knjigama i ljekarničkim potrepštinama iz Italije i Dubrovačke Republike, a poslije su i sami pisali i prepisivali knjige ljekaruše i spravljali lijekove. Naši su franjevci bili nadaleko poznati po svom liječničkom umijeću i medicinskim knjigama zvanim ljekarušama, koje su sačuvane u Bosni i Hercegovini i djelomično u Hrvatskoj. Dr. fra Andrija Nikić u svojoj knjizi *Medicina i slavna prošlost franjevaca* ističe značaj franjevačkih ljekaruša u vrijeme njihovog nastajanja. Vrijednost ljekaruša nije ni danas mala, a pogotovo nije bila mala u vrijeme kada su one pisane. Ljekaruše su za vrijeme svoga nastajanja bile vodič za one koji su htjeli pomoći bolesnom čovjeku, te su imale istu vrijednost koju danas imaju medicinski priručnici. One nisu bile dostupne samo franjevcima, već su neke od njih bile i tiskane s namjerom da se medicina i samoliječenje približi običnom čovjeku. Najstarija hrvatska ljekaruša potječe s kraja 14. stoljeća pod nazivom „*Kako*

se razne bolesti liječe“ koju je opisao Ivan Milčetić. Jedna je od najstarijih hrvatskih, glagoljskih ljekaruša *Strohalova ljekaruša* iz 15. stoljeća. Iz 17. st. potječu *Likarice* Poljičanina don Mikule Bobetića, anonimna ljekaruša iz Poljica *Lekarije i zapisi protiv svakojakiem bolim* i *Ljekaroslovje* dubrovačkih franjevaca (5).

Pod imenom *Ljekaruša Luke Šimića* vodi se ljekaruša iz 18. stoljeća, za koju se pouzdano zna da ju je napisao franjevac, koji je neke lijekove zavio u tajne i tako opisao da ih ne može svaki čovjek ili neuk razumjeti (15). Šimićeva ljekaruša pod naslovom *Domaće likarie starih Bošnjakah* koja se nalazi u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu potječe s konca 18. i početka 19. stoljeća i sadrži 31 recept domaćih lijekova. Još jedan autor dviju ljekaruša iz 1835. godine *Fragment medica* i farmakopeje iz 1842. godine jest fra Mato Nikolić. Nikolićeva farmakopeja najvećim je dijelom zbirka latinskih recepata, njen veći dio napisan je na našem jeziku, a manji dio na njemačkom, ima 310 stranica, a recepti su poredani abecednim redom. Rukopis se nalazi u biblioteci Zemaljskog muzeja u Sarajevu. U Glasniku Zemaljskog muzeja 1971. godine objavljena je ljekaruša fra Mije Nikolića, *Domaći liekar*, nastala 1868 godine u Širokom Brijegu. U njoj je naglašen temeljni razlog fra Mijinog bavljenja liječničkim radom u kojoj sam kaže: „*Ovo ja promišljajući još odavna počeo sam nastojat štit i skupljat različiti knjiga i čuvenja ljekarske rukopise. Pomogao sam što sam mogo one koi bi me pitali i evo u mlogim imadući iskušenje i svagdanje vježbanje sabro sam nekoliko ljekaria u ovi vez.*“ (16).

Briga za bolesne tražila je poznavanje medicine i prirodnih znanosti što je franjevce odvuklo čak i u eksperimentalne znanosti. Franjevci su shvaćali školsko-prosvjetni rad jednako vrijednim svakom drugom radu u koji je utkana ljubav prema Bogu i čovjeku. Napravimo li pregled toga rada danas, zapazimo da su vrlo često bili pioniri na mnogim područjima, pa tako i medicinskoj izobrazbi (15).

U Bosni i Hercegovini se osjećala potreba za pravim, medicinski obrazovanim liječnicima, iako je bilo mnogo amaterskih vještaka i travara. Da tome doskoče, franjevci su se počeli baviti pravom liječničkom strukom. Neki su od njih primili djelomično

obrazovanje u toj struci (6). Priučeni franjevački liječnici svoje znanje crpili su iz narodnog iskustva i medicinskih knjiga. Među takvim liječnicima franjevcima bio je i velik broj onih koji su načine naslijeđenog i pučkog liječenja pomno provjeravali i bilježili, pa ih onda predali potomstvu u posebno sročnim ljekarničkim zbirkama, već spomenutim ljekarušama.

Među školovane liječnike ubrajamo one franjevce koji su studirali na medicinskim fakultetima, stjecali doktorske titule medicinskih znanosti ili su se svojim stručnim liječničkim znanjem i marljivošću u liječenju daleko izdigli iznad pučkih, priučenih liječnika. Franjevci su u prošlosti posvećivali pozornost i zdravstvu prilikom studija u inozemstvu pribavljali su i knjige medicinskog sadržaja i donosili ih u Bosnu, a neki su studirali medicinu na zapadnim sveučilištima. Slobodno se može reći da su, nakon pada Bosne pod Turke 1463. godine, bosanski franjevci bili jedina, tanka ali čvrsta nit koja je spajala medicinu Bosne i Hercegovine s medicinskim tečevinama zapadne civilizacije (6). Skupina franjevaca koja je studirala i završila studij medicine na istaknutim sveučilištima ima veću popularnost i povjerenje puka od običnih liječnika. Neki od njih stječu i doktorate znanosti dok drugi pišu čuvenu medicinsku literaturu. Ovoj skupini pripadaju sljedeći franjevci: fra Mijo Jelavić, fra Petar Bustrović i fra Franjo Gracić (9). O fra Miji Jelaviću u literaturi je dostupan mali broj informacija. Ono što saznajemo je da je rođen u župi Karmelske Gospe – Balagović početkom 17. stoljeća, a svoju službu je obnašao u Zaostrogu sve do svoje smrti 1676. Njegovo liječničko djelovanje je vjerovatno obuhvaćalo Hercegovinu jer još od polovice 15. stoljeća protjerani franjevci iz Ljubuškog nastanjuju napušteni augustinski samostan u Zaostrogu.

Do početka 19. stoljeća prvi školovani liječnik uopće u Bosni i Hercegovini bio je dr. fra Petar Bustrović (Bustruz), koji je završio medicinu u Italiji 1708. godine. Drugi je bio fra Petar Marešić iz Kreševa koji je medicinu završio u Beču 1836. godine, a treći fra Mijo Sučić iz Livna, koji je medicinu završio u Padovi o kojemu ćemo detaljnije govoriti u narednom poglavlju. Za dvojicu kreševskih franjevaca,

fra Tadiju Lagarića (1761-1840.) i fra Nikolu Ilijića (1767-1840) postoji pismeno odobrenje Svete Stolice kojim im se dopušta liječenje od 5. rujna 1799. godine, u kojemu čak stoji napomena da se mogu baviti i kirurškim zahvatima, što je inače svećenicima bilo zabranjeno (15). To je dobar dokaz da su bili vješti u tom poslu, iako nemamo podataka o njihovoj studiju medicine niti puno pojedinosti o njihovoj liječničkoj praksi.

Važno je ne zaboraviti gore navedenog fra Franju Gracića, koji se ubraja među bosanske franjevce koji u djelovali u 18. stoljeću. Fra Franjo Gracić (1740-1799) iz Kreševa nalazio se na granici između pučkog i školovanog liječnika. Sam kaže da se latio raznih, u Europi tada najpoznatijih liječničkih djela koje je danju i noću proučavao i na temelju njih i svog dugogodišnjeg liječničkog iskustva napisao spis koji je tiskao u Padovi 1795. pod naslovom Teorijsko-praktična analiza svećenika putnika o djelovanju grozničkog, kužnog i zmijskog otrova, o mnogim drugim bolestima i njihovim glavnim lijekovima, te o nekim drugim stvarima (15). Ova knjižica nije bila samo prijenos medicinskog znanja iz Europe bosanskohercegovačkom stanovništvu već i dokaz visokog obrazovanja i znanja fra Gracića, ali i njegovog širokog interesa na polju medicinskih znanosti (17).

Pio VII. posebnim dokumentom godine 1807. dao je dopuštenje fra Mati Nikoliću iz Kreševa da smije obavljati liječničku praksu, osim većih kirurških zahvata. Fra Mato Nikolić također je otvorio oko 1813. u franjevačkom samostanu u Kreševu i prvu pravu ljekarnu. U 19. stoljeću Kreševu je medicinsko središte Bosne i Hercegovine a fra Mato Nikolić prvi diplomirani bosanskohercegovački liječnik (18). U 20. stoljeću liječenje preuzimaju oni na koje to i spada. Treba ipak istaknuti jedan vid sudjelovanja franjevaca u zdravstvenoj zaštiti ljudi i u 20. stoljeću, posebno u ratnim okolnostima. Franjevci su za vrijeme zadnja tri rata ustupali svoje samostane za smještaj i liječenje ranjenih vojnika i drugih bolesnika. Tako je bilo i u Prvom i u Drugom svjetskom ratu. U Domovinskom ratu u franjevačke samostane smještene su ambulante i prihvatilišta. Bosanskohercegovački franjevci su u svim stoljećima svoje nazočnosti

u Bosni i Hercegovini, prema svojim mogućnostima, danim okolnostima i potrebama, sudjelovali u zdravstvenoj zaštiti ljudi.

Fra Mihovil (Mijo) Sučić – liječnik i kirurg

Fra Mihovil (Mijo) Sučić, prvi bosanskohercegovački kirurg, svojim je radom u drugoj polovici 19. stoljeća dao ogroman doprinos medicini i liječničkoj praksi u Bosni i Hercegovini. U doba fra Sučića bolnica u pravom smislu riječi ima vrlo malo, gotovo da ne postoje. Brojni ratovi koji su se vodili na našem teritoriju doveli su do razvitka vojnih bolnica, koje su služile prvenstveno za liječenje ozlijeđenih vojnika. Takve bolnice niču u Dalmaciji nakon dugotrajnog Kandijskog rata (1646-1670), no u njima zdravstvenu skrb najmanje pružaju liječnici. Takve bolnice postojale su u Zadru, Hvaru, Šibeniku, Splitu i Kotoru. Možemo izdvojiti dubrovačku bolnicu Domus Christi koja postoji od 1540. godine. Fra Sučić završava studij medicine i kirurgije u Padovi za koji je morao posjedovati odobrenje odnosno dozvolu provincijala fra Ante Knezovića. Nakon završetka studija vraća se u Bosnu i 1851. započinje sa svojim tjelobrižničkim radom. Godine 1856. se nalazi u Fojnici kao liječnik braće, doktor medicine. No nije se zadržavao samo u samostanu i nije liječio samo fratre. O njegovom radu pričalo se diljem Bosne, jedna zapis navodi „Bolesnik, čim bi čuo da dr. fra Mijo ećim-liječnik dolazi, odmah bi se sretnim osjetio, znao je da mu dolazi vješti liječnik, koji ne traži svoju korist, nego jedino ozdravljanje bolesnika“ (6). Fra Mijo Sučić je bio liječnik cijele provincije bosanskih franjevca. Njegovo djelovanje je najznačajnije za vrijeme haranja kuge, koja je u par navrata harala i nemilosrdno opustošila Bosnu i Hercegovinu u 18. i početkom 19. stoljeća (9). Fra Mijo je bio poznat ne samo u Bosni već i drugim europskim zemljama. Godine 1860. bio je pozvan u Italiju kako bi pregledao i izliječio plemkinju koju do tada nitko nije uspio izliječiti. Nakon ovoga posjeta, fra Mijo ostaje u Italiji pune četiri godine. Krajem 1865. vraća se u Bosnu i Hercegovinu jer biva pozvan da pomogne pri porodu jednoj ženi islamske vjeroispovijesti. Priča u narodu kaže da je porod završio carskim rezom te da su tako majka i dijete

spašeni. Dugi put od Italije do Šuice je iscrpio fra Miju i umire 1865. od posljedica upale pluća u 45. godini života u franjevačkom samostanu u Livnu (6). Utjecaj njegovog rada i ostavština vidljivi su i danas, posebno na području Hercegbosanske županije, gdje Županijska bolnica u Livnu nosi njegovo ime. Franjevački muzej i galerija Gorica Livno u svojoj bogatoj zbirci kulturne baštine Livna i šireg područja Hercegbosanske županije posjeduje kožnu torbu fra Mihovila Sučića. Torba sadrži tri zasebne kutije, onu sa zubarskim priborom, drugu za ljekarničke potrebe u kojoj su vjerojatno nošene ljekovite trave i u trećoj kutiji se nalaze kirurški instrumenti. Sukladno kratkom pregledu njegovoga djelovanja možemo zaključiti da je upravo ovaj franjevac udario temelje za budućnost ljekarničke a prije svega kirurške prakse u Bosni i Hercegovini i šire.

ZAKLJUČAK

Od prvih pohoda u Bosnu i Hercegovinu franjevci su uz svoju pastoralnu i vjersku djelatnost bili i nosioci kulture i pismenosti, ali i oni koji su liječili bolesni puk svojim pripravcima i znanjima prenesenima iz stranih udžbenika. Oni su savjetnici dvorovima bosansko hercegovačkog plemstva i ondašnjih vodećih ljudi, odgajaju i poučavaju njihovu djecu, kao što rade diljem svijeta i po drugim europskim državama.

Franjevci su u svim stoljećima svoje nazočnosti u Bosni i Hercegovini, prema svojim mogućnostima i danim okolnostima i potrebama, sudjelovali u zdravstvenoj zaštiti ljudi. Pružali su medicinsku pomoć svakome kome je bila potrebna, neobazirajući se na vjeroispovijest bolesnika. Osim prvotne pomoći, dijelili su svoje znanje o medicini i spravljanju lijekova s običnim pukom, nesebično i s željom da prenesu svoje znanje.

Medicina kao aktivnost je rezultat povijesnih prilika na ovim prostorima koja je franjevcima postala jedna vrlo važna zadaća do onog trenutka kada je društveni razvoj dosegao takvu razinu da su tu zadaću uspješno mogle preuzeti druge društvene institucije.

Kao pripadnici najobrazovanijeg društvenog sloja, franjevci su dali prve diplomirane liječnike u

Bosni i Hercegovini, povezali vlastita iskustva i spoznaje učene i pučke medicine, zapisujući ih u zbirke recepata zvane ljekaruše, koje su bile svojevrsni priručnici za izradu i uporabu lijekova, dostupni širokom sloju ljudi. One su dragocjena građa za etnografe i povjesničare farmacije i medicine. Vrijedan su prilog poznavanju tradicijske narodne medicine i farmacije, jezika, običaja i bogate narodne predaje. Liječili su sve vrste oboljenja od običnih rana pa sve do duševnih bolesti. Nema sumnje u to da su franjevci u Bosni i Hercegovini velikim dijelom pridonijeli razvoju medicine na ovim prostorima i šire. Oni su pratili razvoj ljudskog roda i prate ga još i danas.

LITERATURA

1. Dugac Ž. Povijest medicine i zdravstva u istraživanjima akademika Žarka Dadića. Historijski zbornik god. LXIX. 2016;2:503–08.
2. Barun A. Franjevci u hrvatskom narodu. Kalendar Svetog Ante 1997. Sarajevo: Svjetlo riječi; 1996.
3. Tomić D. Fra Didak Buntić – Suvremenik „Kršćanske Obitelji“ [internet]. Dostupno na: https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/fra_didak/12.pdf
4. Hercegovačka franjevačka provincija uznesenja BDM [internet]. Kratka povijest provincije [citirano 2. ožujka, 2020.]. Dostupno na: <https://franjevci.info/povijest/kratka-povijest-provincije-%E2%80%93-uvod>.
5. Nikić A. Medicina i slavna prošlost franjevaca. Široki Brijeg: Logotip; 2000.
6. Nikić A. Dr. fra Mijo Mihovil Sučić, franjevac, svećenik, liječnik i kirurg. Acta med-hist Adriat. 2007;5:197-220.
7. Franjevačka Provincija Presvetog Otkupitelja [internet]. Pravilo Reda [citirano 26. veljače, 2020.]. Dostupno na: http://www.franjevci-split.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=29&Itemid=29
8. Kovačević-Kojić D. Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države. Sarajevo: Veselin Maleša; 1983.
9. Nikić A. Franciscans and Medicine in Herzegovina. Acta medico-historica Adriatica. 2004;2:155-170.
10. Pala N. Iz prošlosti naših franjevaca: Franjevci u Bosni. Most. 2001;142(53).
11. Karamatić M. Uloga franjevaca u povijesti bosansko-hercegovačkog zdravstva. Croatica Christiana periodica. 1984;8:61-74.
12. Petričević I. Razvoj zdravstva u Doboju, u: Značaj; 1983.
13. Mijatović A. Fra Marijan Bogdanović, Ljetopis kreševskog samostana (1765–1817). Sarajevo;1984:329.
14. Kujundžić N, Škrobonja A, Tomić T. Plehanska ljekaruša “Zbirka lijekova sa zbirkom ljekovitih trava i uputom za pravit meleme i murćefe”. Acta med-hist Adriat 2006;4:37-70.
15. Bazala V. Uloga crkvenih redova u medicini i farmaciji kod Hrvata. u: Bogoslovska smotra, Zagreb; 1967.
16. Etnologija. Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, sv. 13; 1971.
17. Patafta D. Prenositelj europskog medicinskog iskustva: fra Franjo Gracić (1740.-1799.). Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru / Čoralić, Lovorka, Horbec, Ivana, Katušić, Maja, Klaužer, Vedran, Novosel, Filip, Radoš, Ruža (ur.). Zagreb: Hrvatski institut za povijest. 2016:451-454.
18. Bibanović Z. Kulturno i prirodno naslijeđe Sarajeva. Marketinško informativni biro d.o.o – MiB; 2015.

MEDICINE AND FRANCISCANS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA FROM THE 13TH UNTIL THE EARLY 20TH CENTURY

Kaja Mandić¹, Petra Tomić²

¹Faculty of Health Studies University of Mostar

²School of Medicine University of Mostar

88 000 Mostar Bosnia and Herzegovina

ABSTRACT

Until the early 20th century, Franciscans in Bosnia and Herzegovina act as an organized community. As a consequence they face the inevitability of healthcare problems and seek adequate solutions for them. During epidemics, the Franciscans set up hospitals and shelters in monasteries, cultivate medicinal plants in monastery gardens that they use in the production of medicines in their pharmacies. Franciscan monks play a prominent role in the development of healthcare and healthcare culture in Bosnia and Herzegovina. The history of healthcare could not be envisaged without Franciscans. Their widest medical activity was in the decadent period of the Ottoman Empire, until the Austro-Hungarian occupation. The study provides a review of Franciscan healthcare activities and the development of Franciscan “medicine” in Bosnia and Herzegovina.

Key words: Franciscans, medicine, healthcare, Bosnia and Herzegovina, history of medicine, 13th to early 20th century

Correspondence:

Kaja Mandić

Email: kaja.mandic@fzs.sum.ba